

Islamismen

Bjørn Olav Utvik, 2011

Islamismen

Oslo, Unipub.

386 sider, 379 NOK (på www.unipub.no)

Den norske Mellemøst-ekspert Bjørn Olav Utvik har skrevet en kærkommen lærebog. *Islamismen* henvender sig til et bredt publikum. Utviks norske er letforståeligt og tilgængeligt, også for et dansk publikum. Over små 400 sider giver han en flot pædagogisk og veldisponeret fremstilling af islamismen i Mellemøsten (den arabiske verden, Tyrkiet og Iran) med hovedvægt på Egypten og på det Muslimske Broderskabs historie og udvikling.

Ikke mindst 'det arabiske forår' og de islamistiske partiers popularitet og valgsejre i Nordafrika gør behovet for en lettilgængelig introduktion til islamismen højest aktuell. Hvorfor valgte tuneserne at stemme på *Ennahda*, da de for første gang kunne stemme frit? Hvad er forskellen på et islamistisk parti som det Muslimske Broderskabs *Frihed og Retfærdighedsparti* – og et salafistisk parti som egyptiske *An-Nour* partiet? Disse, og mange andre aktuelle spørgsmål bliver man meget klogere på, efter at have læst Utvik.

Islamisme som forskningsfelt – og som politisk kampzone

Foruden at bibringe nordiske studerende en tiltrængt lærebog er *Islamismen* Utviks bidrag til den længe vese-rende essentialisme debat om islam og islamismen. Ifølge Utvik betyder denne essentialisering, at islam anskues som et færdigt, dogmatisk system, som ikke ændrer sig over tid. Utvik argumenterer i stedet for en anti-essentialiserende, nuanceret og dynamisk tilgang til islamismen. For reelt at forstå islamismen må man forsøge at forstå den som en bevægelse skabt af intelligente og tænkende subjekter. Og man må spørge, hvordan verden ser ud fra deres udgangspunkt, og hvad deres drivkræfter er (Utvik, 2011, p. 31-32).

Bogens første del introducerer og definerer islamismebegrebet. Utvik definerer islamismen bredt (og nyttigt) som „en ideologisk retning som fremhæver at religionen islam ikke bare berører den enkeltes trosforhold, men indeholder gudgivne retningslinier som bør styre også samfundsmæssige, juridiske og politiske forhold i muslimske samfund. For de fleste islamister indebærer dette syn et krav om at sharia, den islamiske lov baseret på Koranen og Profetens sunna skal være basis for lovværket“ (Utvik, 2011, p. 25, min oversættelse).

Utvik fremkommer også med en række spændende indledende overvejelser om, hvordan man skal bedrive forskning i et fænomen som islamismen, som ikke bare er kompliceret og dynamisk, men også er meget politiseret. Her er det ganske interessant, at bogen er skrevet i Norge. På den ene side er de løbende sammenligninger med udvikling og forhold i Norge så tilpas lig den danske situation, at de er forståelige og genkendelige. På den anden side giver den norske vinkel et udefrakommende syn på den danske islamisme debat, som foruden den franske og amerikanske debat fremhæves som eksempler på polariseringen og politiseringen af netop dette forskningsfelt.

Ikhwani vs. Salafi, Islahi vs. Jihadi

Et andet af den indledende dels bidrag er en nuancering af det til tider vældig forsimplede begrebsapparat til karakteristisk af islamistiske aktører, hvor begreber som 'moderat', 'radikal' eller 'ekstrem' ofte bruges ukvalificerede og i flæng af journalister og andre kommentatorer. Særlig relevant i forhold til at forstå den aktuelle politiske kontekst i Mellemøsten er endvidere Utviks fine introduktion af salafismen. Han beskriver de første reform orienterede salafister i slutningen af det 19. århundrede – og forklarer skellet til hovedparten af nutidens salafister, som især er karakteriserede ved deres bogstavtro læsninger af de hellige skrifter, strenge fortolkning af Guds enhed og afstandtagen til det, de anser som illegitime innovationer i muslimers tro og praksis.

Utvik bidrager også med en vigtig diskussion af forskellige islamistiske gruppers syn på moderniteten. Han skelner her mellem *ikhwani* og *salafi*-tendenser. Førstnævnte forholder sig ifølge Utvik til moderniteten ved at understrege behovet for udvikling og reform for at den muslimske verden kan indhente vestens økonomiske og teknologiske forspring. I modsætning hertil står nutidens *salafi*-tendens for en mere konservativ tilgang, der fokuserer på reparation af det tabte.

En anden vigtig forskel blandt forskellige islamistiske grupper handler om deres syn på, hvordan man skal reformere de muslimske samfund. Skal man gøre dette via fredeligt arbejde for gradvise reformer (Utvik betegner dette som *islahi*-tilgang) – eller via en voldelig, revolutionær tilgang (Utvik betegner dette som en *jihadi*-tilgang)?

Baseret på disse to centrale forskelle når Utvik frem til en typologi for den sunni-muslimske islamisme, der således kan antage fire hovedformer: *islahi-ikhwani*, *jihadi-ikhwani*, *islahi-salafi* og *jihadi-salafi*. Utvik understreger at *jihadi-ikhwani* formen i praksis er stort set uden betydning i dag – og lægger i bogens resterende kapitler sit primære fokus på den første tendens, altså den strømning i islamismen, som inden for sunni-islam repræsenteres af det Muslimske Broderskab.

Utviks typologi er nyttig til at skabe overblik over mange og meget forskellige tendenser. Men som han også selv er inde på, er det svært at lave en så forenklet fremstilling. For eksempel er det jo i praksis ikke kun islamistiske bevægelser knyttet til eller inspireret af det Muslimske Broderskab, som er 'moderne' indstillede. Tunesiske *Ennahda* eller marokkanske *Al Adl wal Ihsan* er begge gode eksempler herpå. Det er ligeledes vigtigt at holde sig for øje, at *jihad*-begrebet jo langt fra henviser til vold. For flertallet af muslimer står *jihad* først og fremmest for en personlig anstrengelse for at leve sit liv som rettroende muslim – som Utvik også selv forklarer det fint tidligere i sin tekst. Endelig er det vigtigt at være opmærksom på, at kun et fåtal af de kategoriserede aktører selv vil nikke genkendende til for eksempel at være *islahi-ikhwani*, end-sige 'islamister'.

I praksis er fremstillingen af de forskellige tendenser, som leder frem til typologien også svagt forvirrende for læseren. Til trods for meget beundringsværdige forsøg på at kombinere overblik med nuance er fremstillingen på sine steder noget forvirrende, det gælder for eksempel i diskussionen af *ikhwani* vs. *salafi*-tendenserne, hvor det for eksempel ikke er helt klart, hvornår diskussionen handler om forholdet til modernitet eller til den ideelle politiske styreform.

Rimer islamisme på demokratisering og sekularisering?

Bogens anden del bibringer en nyttig empirisk rundrejse i islamismen. Efter en general fremstilling af islamismens udvikling og forskellige udviklinger i regionens mange forskellige lande gives en mere detaljeret beskrivelse af islamismen i Mellemøstens tre folkerigeste lande, nemlig Iran, Tyrkiet og Egypten. Dette valg er meget velbegrundet, ikke mindst da de tre lande repræsenterer tre meget forskellige historiske relationer mellem islam og politik, såvel som eksempler på befolkninger hvor flertallet tilhører Shia – henv. Sunni-Islam.

Endelig giver bogens tredje og afsluttende del en række vigtige tematiske diskussioner. Blandt andet giver Utvik en nuanceret fremstilling af mange islamisters pressede position og 'talen med to tunger' i spørgsmål

om relationerne mellem kønnene og kvindernes stilling. De skal på den ene side berolige et liberalt/sekulært publikum (såvel i deres egne lande som i Vesten) – mens de samtidig også er under stort pres for konservativt indstillede befolkningsgrupper, som ikke ønsker grundlæggende ændringer i forholdene mellem kønnene. Og her er islamisterne ikke mindst pressede af de stadig mere populære salafisters konservative udlægninger, som udgør et stærk konkurrenceparameter. Utvik angiver også kort, hvorledes kvinder *inden for* de islamistiske grupper og partier formentlig vil spille en vigtig fremtidig rolle. En lidt mere uddybet præsentation af deres potentialer havde været spændende, for eksempel i forbindelse med fremstillingen af udviklingen i Iran, hvorfra nogle af de vigtigste dynamikker er udgået.

Man savner som læser også et tematisk kapitel, som sammenfatter nogen af de stærke *globale* tendenser i islamismens udbredelse og dynamik, herunder ikke mindst dynamikker i Vesten og deres samspil med islamismens udvikling i Mellemøsten. Også de nye elektroniske medier og Tv-prædikanternes betydning ville have været interessante at inkludere, ikke mindst i relation til diskussionen af *salafismens* voksende popularitet. Samtidig ville flere referencer til centrale værker såsom Peter Mandavilles *Global Political Islam* her have været relevante.

I bogens afsluttende diskussioner træder Utvik for alvor selv frem med en række yderst tankevækkende diskussioner og refleksioner over svære spørgsmål såsom, hvordan man skal forstå sharia, hvorvidt islamisterne er demokrater eller om islamisering fører til sekularisering. Han slutter med en relativt optimistisk tone, idet han ser islamismen som et ikke bare broget og dynamisk fænomen, men også som en kraft, der ikke nødvendigvis står i modsætning til hverken sekularisering eller demokratisering. Her vil mange utvivlsomt være uenige og finde, at Utvik er for blåøjet eller unuanceret – men de har nu et rigtigt godt og både fagligt og sprogligt lettilgængeligt grundlag for at fortsætte diskussionen.

Utvik har begået en flot, pædagogisk og højest aktuel bog, som fortjener at blive en vigtig reference og lærebog for mange kommende generationer af studerende og bredere grupper af læsere, som ønsker at forstå og fortsætte diskussionen af islamismen, som alle spådomme om post-islamismens æra til trods forbliver et af de helt centrale fænomener i den politiske og religiøse udvikling i Mellemøsten.

Af Julie Pruzan-Jørgensen,

Ph.d. og projektforsker ved Dansk Institut for Internationale Studier (DIIS)

Poor Economics – fra store ideologier til en stille revolution mod fattigdom

Abhijit V. Banerjee og Esther Duflo, 2011

Poor Economics – A Radical Rethinking of the Way to Fight Global Poverty

Public Affairs, New York

303 sider, 216 kroner

Udviklingsøkonomien har igennem tiderne fremsat adskillige forslag til, hvordan fattigdom bedst bekæmpes i den tredje verden. Nogen har argumenteret for statsstyret industrialisering og big push politik; andre har været fortalere for mantraet om at stabilisere, privatisere og liberalisere sig ud af fattigdom, mens andre igen har set good governance eller velfærdsinvesteringer som mirakelkuren for de fattige lande. Lige så dominerende disse ideologier har været i perioder, lige så overbevisende er de senere blevet afvist på baggrund af den faktiske udvikling i global fattigdom. I lyset af dette er feltet i dag præget af teoretisk heterogenitet blandet med en pessimisme om, hvorvidt man overhovedet kan gøre en forskel for verdens fattige. Den seneste litteraturs fokus på historiske institutioner som forklaring på nutidens fattigdomslommer bringer heller ikke håb om hurtig forandring.

Midt i dette kommer den nyudgivne bog, *Poor Economics*, som en forfriskende nytænkning. I bogen opfordrer de to forfattere, Abhijit Banerjee og Esther Duflo, os til at „tænke igen, igen“ (s. 1). Deres mission er at gøre op med det, de kalder de tre i'er: „ideology, ignorance and inertia“ (p.16). Netop i de store ideologiers manglende kendskab til den lokale realitet finder Banerjee og Duflo roden til ideologiernes fejlen. I stedet for de tre i'er opfordres udviklingsverdenen til at se på detaljerne, til at forstå de fattiges valg og til at eksperimentere. Som ordspillet i titlen indikerer, ser *Poor Economics* verden fra de fattiges synsvinkel og bryder samtidigt med flere antagelser i konventionel økonomisk forskning. Mens bogens interesse i det partikulære har været på dagsordenen et stykke tid, formår Banerjee og Duflo alligevel at frembringe nye, berigende indsigter fra fattiges hverdagsunivers.

Vejen til disse indsigter går ifølge Banerjee og Duflo via metoden randomiserede kontrolforsøg, kendt på engelsk som 'Randomized Controlled Trials'. Denne metode har de selv været med til at introducere i udviklingsøkonomi fra deres arbejde i Massachusetts Institute of Technology's 'Poverty Action Lab'. Forfatternes tiltro til metodens potentiale er så tydelig, at den metodiske diskussion fylder overraskende lidt i bogen. Logikken bag de randomiserede kontrolforsøg er dog relativt enkel. Inspireret af medicinske forsøg er formålet at teste

virksomheden af et konkret udviklingsprojekt – moskitonet mod malaria eller kondomer mod HIV – ved at afprøve interventionen på en tilfældigt udvalgt testgruppe, og senere sammenligne udfaldet med en kontrolgruppe. Hvis der kan observeres en markant forskel mellem test- og kontrolgruppen, antages det at skyldes interventionen. Med inputs fra over 300 randomiserede forsøg fra 49 lande hviler konklusionerne i *Poor Economics* på et omfattende empirisk grundlag, som desuden stilles til rådighed på hjemmesiden www.pooreconomics.com.

Ud af den randomiserende metode vokser en interesse i det specifikke. De store spørgsmål finder man ikke svar på i *Poor Economics*. I stedet præsenteres læseren for de mange dilemmaer i fattiges liv: Hvorfor vaccinerer fattige ikke deres børn, når de ved, at det hjælper? Hvorfor lærer børn i skolen ikke noget? Hvordan får man indiske lærere til at komme i skole og undervise? Er fattige mennesker virkelig små entreprenører, som fortalere for mikrofinansiering påstår? I bogen bliver læseren taget med på en jordomrejse for at finde testede svar på disse paradokser. Vi besøger blandt andet Oucha Mbarbk i Marokko, som siger, at hans familie 'sulter', men samtidigt har han investeret i et TV, parabol og DVD, fordi „Oh, fjernsyn er vigtigere end mad“ (s. 36). I Udaipur i Indien bliver et gratis tilbud om vacciner til børn overraskende kun brugt af 6 % af befolkningen, men stiger til 37 %, når mødre får 2 pund bønner for at møde op (s. 62). Igennem en mosaik af skæbneberetninger som disse ønsker Banerjee og Duflo at give et billede af de fattige ikke kun som passive bistanmodtagere, men som aktive individer, der træffer komplekse beslutninger hver dag. Beslutninger, der sjældent er forudsigelige. Tværtimod redefinerer *Poor Economics* det 'rationelle' individ med inspiration fra psykologiens verden og viser, hvordan fattige mennesker også er påvirkede af fristelser, misforståelser, følelser og lysten til overspringshandling. Disse menneskelige fejl ikke forskellige fra vores besvær med at overholde nytårsforsæt, men i en risikofyldt kontekst uden sociale sikkerhedsnet får de oftere fatale konsekvenser.

Poor Economics ser også ud over de små personlige valg til de store diskussioner i udviklingsverdenen. En af disse er spørgsmålet om, hvorvidt udviklingsbistand nyt-

ter. I den aktuelle debat finder vi ofte to modpoler, som i *Poor Economics* kaldes udbuds-wallah'ere og efterspørgsels-wallah'ere (wallah er indisk for sælger). Udbudswallah'erne repræsenteres blandt andet ved Jeffrey Sachs, som er fortaler for FN's 2015-mål samt forfatter bag bestselleren, 'The End of Poverty'. Udbuds-wallah'erne tror på, at et stort engangsskud af myggenet, skolebygninger, vacciner og udviklingsbistand kan hive folk ud af fattigdomsfælden. Modsat denne argumentation har vi efterspørgsels-wallah'erne som William Easterly ('The White Man's Burden'), der for nylig har fået selskab af Dambisa Moyo bag bogen 'Dead Aid'. Her går historien, at de fattige lande nok skal bygge skoler, købe myggenet og vacciner, hvis der er efterspørgsel efter det. Al anden indblanding i markedet vil fejle. Modsat denne polariserede debat, afviser Banerjee og Duflo den generelle diskussion om udviklingsbistand. I stedet fokuserer forfatterne på at måle effekten af konkrete udviklingsprojekter.

Og her finder de både gode og dårlige nyheder. Med de fattiges daglige valg som bevismateriale udfordrer *Poor Economics* kapitel efter kapitel de gængse tilgange til at tackle sult, sundhed, uddannelse, befolkningstilvækst, forsikring, mikrofinans, opsparing, entreprenørskab og institutioner. Hvert af disse emner får tilegnet et kapitel, hvor det systematisk bliver kritiseret med indsigterne fra de mangfoldige tests. Selv om testene er metodisk overbevisende, har Banerjee og Duflo i deres kritik en tendens til at negligere erfaringer, som udviklingsarbejdet muligvis allerede har gjort. I studiet af mikrofinansiering for eksempel vil Banerjee og Duflo udfordre idéen om mikrokreditens revolutionerende potentiale. De viser her, at selv om 50 % af de fattige i *Poor Economics'* datasæt har deres egen forretning (modsat 12 % i OECD), skyldes dette ikke fattiges særlige entreprenante egenskaber (s. 210). Fattiges virksomheder er derimod ofte små og løber kun lige rundt. Derudover vil de fattige hellere have et fast arbejde. Dette er interessante indsigter at få bekræftet, men er ikke en nyhed for mikrofinansorganisationerne.

Ligesom Banerjee og Duflo gerne vil udfordre den eksisterende praksis, vil de også gerne sætte nye, overraskende politikforslag på banen. Baseret på viden om fattiges valg foreslås nærende lækkerier i stedet for kedelige kosttilskud, lette læs-skriv-og-regn læseplaner i stedet for ambitiøs didaktik og piller mod orm i stedet for skolebyggeri. Institutioners rolle i kampen mod fattigdom står også centralt for de to forfattere. Men interessen er ikke i overordnede institutioner som demokrati, jordretigheder eller decentralisering, som ellers typisk fascinerer udviklingsøkonomer i dag (s. 242). I stedet foreslås små institutionelle incitamentsændringer, som kan få den korrupte politimand, den fraværende sygeplejerske eller den

usikre lærer til at leve op til sin embedsmandsfunktion til gavn for de fattige.

Er vi hermed kommet ud over ideologiernes tidsalder i udviklingsøkonomi? Ikke nødvendigvis. Man fristes til at spørge, om Banerjee og Duflo ikke blot er metode-wallah'ere med en ideologisk tro på deres metode. Og hvor fejlfri er den randomiserede forsøgsmetode overhovedet? Kritikere sigter mod alt fra det uetiske i at lave forsøg med fattiges liv til en skepsis over for metodens validitet. Mens randomiserede forsøgs klare styrke er den interne validitet, er den eksterne validitet mere problematisk. Fordi mikrofinanslån hjælper indere i Mumbai, har vi ikke absolut en model, der kan gentages i Mombasa, Kenya eller i Mexico City. Mod denne kritik gælder dog, at den voksende bevismængde og gentagende forsøg gradvis vil øge generaliserbarheden. Men dermed ikke sagt, at en opskalering af forsøgene til nationale indsatser er mulig med samme effekt. Giver vi en gruppe heldige fattige 1000 dollars i et forsøg, kan det være, at de bliver bedre stillet end den kontrolgruppe, som ikke fik pengene. Men udbreder vi forsøget til hele befolkningen, resulterer projektet blot i unyttig inflation. Denne kritik følges op af en advarsel fra økonomer som Ravallion og Easterly, som mener, at randomiserede forsøg ikke er velegnede til at adressere større samfundsmæssige spørgsmål om vækst, institutioner og makroøkonomi. I bund og grund ser de indsatsen som uambitiøs. Ifølge Banerjee og Duflo er denne kritik dog forfejlet, idet gradvise 'uambitiøse' skridt baseret på sund videnskab og empiriske tests alt andet lige er bedre end forkromede indsatser uden effekt (s.237).

På trods af den metodiske kritik er de randomiserede forsøg anset som et vigtigt nyt redskab i den akademiske verden såvel som i udviklingsorganisationers evalueringer. Som den første større samling af konklusioner fra randomiserede forsøg med udviklingsprojekter, forventes *Poor Economics* at få stor indflydelse på fremtidig udviklingsøkonomi og muligvis også i bredere sammenhænge. Tidligere i år blev bogen, til forfatternes store overraskelse, tildelt Financial Times' pris for 'bedste business-bog' og rygterne svirrer også om Esther Duflo som en kommende nobelprismodtager. Bogen er et gennemgribende opgør med de store ideologier. I stedet er fokus på detaljerne, på farverige skæbneberetninger fra hele verden, overraskende forsøgsresultater om de fattiges valg og kreative løsningsmodeller til fremtidige udviklingsprojekter. Dermed byder *Poor Economics* på en velkommen saltvandsindsprøjtning af optimisme og tro på de små skridt og den stille revolution mod fattigdom.

Af Julia Raavad

Cand. Scient. Pol. og master-studerende ved LSE.

Statsminister Anker Jørgensen

Thomas Thurah, 2011

Statsminister Anker Jørgensen

People's Press, København

626 sider, pris 349.

Få statsministre har som menneske været så lovprist som Anker Jørgensen, som med en afbrydelse på 14 måneder var Danmarks statsminister i de ti år fra 1972 til 1982. Efter almindelig statsministerstandard var han usædvanligt ligetil og folkelig. Ret åben og ærlig – også om sine svagheder og den usikkerhed, der kunne ramme ham, når de svære beslutninger skulle træffes. Han gjorde mange jævne vælgere tryk. Der blev aldrig tvivlet på hans gode vilje til at øve ret og skel. Med sin ligefremhed ramte han noget hos kortuddannede vælgere, som andre socialdemokrater med tiden har fået stadig sværere ved at nå. Han er den eneste statsminister, det føles naturligt at omtale ved fornavn.

Med 'Anker' i spidsen formåede Socialdemokratiet efter chokvalget i 1973 at gå fra 25,6 % af stemmerne til 38,3 % af stemmerne i 1979 (mens dette skrives har partiet lige fået en meningsmåling på det halve). Men få har som han også fået et eftermæle som en inkompetent og økonomisk uansvarlig statsminister. Det eftermæle forsømte borgerlige politikere og meningsdannere aldrig at fastholde. Hans efterfølger Poul Schlüter fremhævede ridderligt – og formentligt ærligt – Ankers menneskelige kvaliteter, men Schlüter fastholdt også ubarmhjertigt billedet af, at Anker havde været ved at køre Danmark 'i afgrunden'. Det bidrog til stemmemæssig tilbagegang for Socialdemokratiet. Ved valget i 1987 fik partiet 29,3% af stemmerne, og Anker måtte gå af som partiformand.

Forfatteren mag. art. Thomas Thurah, der ellers ikke er kendt for sine studier af politikere, har med en mopedreng af en bog forsøgt at nuancere de to billeder af Anker. Bogen ændrer ikke så meget på billedet af mennesket Anker. Den slår dog fast, at Anker også kunne være en fair, men hård og frem for alt udholdende forhandler. Ankers sejhed og stædighed er en del af forklaringen, at han holdt så længe. Det var egenskaber, som passede til fagbevægelsens relativt enkle interessekampe. Men hvor langt strakte de til komplicerede afvejninger af talrige hensyn, når staten skulle ledes?

Bogen efterlader ingen tvivl om, at det *var* kompliceret at regere staten Danmark i Ankers tid. Befolkningen var splittet efter afstemningen om EF-tilslutning i 1972. Ikke mindst var Socialdemokratiet splittet. Og så var der ellers serveret: Lavkonjunktur, oliekrise, Glistrup, Erhard Jakobsens Centrumdemokrater, jordskredsvalg, DKP's parlamentariske genkomst, ti partier i Folketinget mod

før fem, militante venstrefløjdsannelser, arbejdsløshed, inflation, en hård presse og ny oliekrise. Alt dette får Thurah med. I endnu højere grad får han med, at det socialdemokratiske parti og fagbevægelsen havde tilbagevendende konflikter. På overfladen kom det til syne i form af en brovtende LO-formand, Thomas Nielsen, der ikke blot omtalte Anker som 'lille lort', 'den lille Napoleon' og mere af samme skuffe. Det kom også så vidt, at Nielsen forlangte Ankers afgang. Ordsproget om, at hestene bides, når krybben er tom, kommer uundgåeligt frem på læserens mentale skærm.

Men Thurahs fortælling viser også, hvordan regering og folketingsgruppe hjemsogetes af dybe konflikter. Anker havde ganske vist støtte blandt jævne socialdemokrater og i vælgerbefolkningen. Men støtten i regering og folketingsgruppe måtte han hele tiden slås for. Der blev intrigeret, og der blev luret på at støde ham fra tronen, og kaffeklubber blev dannet i epidemisk omfang.

Thurahs fokus gør dog, at man ikke får sat den socialdemokratiske bevægelses problemer i et længere tidsperspektiv. Men de udsprang af, at bevægelsen i Staunings tid besluttede sig for at være statsbærende også selv om det måtte blive som mindretalsregering og/eller i koalitionsregeringer. Nu kan vi ellers se Ankers tid som en del af en længere historie fyldt med dilemmaer for bevægelsen, dilemmaer som efterhånden har svækket den stærkt og udhulet dens idégrundlag. Men Thurahs fortælling viser, at man skal passe på ikke at være bagklog, når det gælder den økonomiske politik i Ankers tid. Som i nullerne var det også i halvfjerdserne svært af forudse de økonomiske konjunkturer. At perioden med lavvækst blev så hårdnakket, som den blev, var der mange flere end Anker, der ikke forudså.

Bogen er det meget ambitiøse arbejde, man må forvente, når billedet af denne statsminister og hans tid skal tegnes mange år efter. Der er arbejdet grundigt med skriftlige kilder, og der er interviewet 70 personer. Hatten af for det store arbejde! Thurah har blandt andet sammenholdt de udgivne dele af Ankers dagbøger med de uudgivne. Det kommer der af og til oplysninger ud af, som kan betyde noget for særligt interesserede. Men det fører ikke til store sensationer. Derved bekræftes billedet af en ret ærlig Anker. Og hvis denne anmelder også skal være ærlig, så slap jeg gerne for at læse om Ankers

tanker om hans sikkert ikke særligt opsigtsvækkende seksualliv med sin elskede kone. Anker er et puritansk menneske, som også kan være sært uskyldig. Han var eksempelvis formentlig noget nær den eneste i landet, der ikke vidste, at daværende kulturminister Niels Mathiasen var bøsse.

Thurah spreder sig for meget over både at ville belyse personen Anker, hans udviklingshistorie og hans privatliv, samtidig med at han vil gå tæt på de politiske forhold i statsministertiden. Forfatteren udviser stor empati i sin tolkning af Ankers person, og Thurah skriver vældigt godt og levende mange steder. Men bogen føles alligevel langstrakt. Thurah dykker ned i for mange detaljer og bliver ofte omstændelig. Både når det gælder det private og konflikterne i den socialdemokratiske folketingsgruppe. Thurah formår ikke at hæve sig op over det store kildemateriale. Som tilmed oftest er skjult for læseren, for bogen mangler kildehenvisninger.

Thurah har nok anet, at bogen blev lidt langstrakt, for han har villet gøre bogen mere levende. Han skriver i historisk præsens. Det virker trættende på denne anmelder. Han har også brudt kronologien op, så vi ind imellem afsnit om statsministertiden får afsnit om Ankers barndom og ungdom. Det skulle måske gøre bogen mere afvekslende, men det virker forstyrrende. Bogen handler ifølge titlen faktisk om *statsministeren*.

Det havde været interessantere, om Thurah havde været et øje og givet mere end nuancer til vurderingen af statsministeren Anker. Statsministeren kunne have været givet en samlet vurdering, som kunne holdes op mod historikeren Søren Mørchs hårde bedømmelse, der lægger sig i forlængelse af den borgerlige presses opfattelse. Thurah har jo den fordel som iagttaget, at han ikke som Mørch er gift med en daværende minister, Ritt Bjerregaard, der kom i konflikt med Anker.

Ankers videnskabelige begrænsninger med hensyn til sprog, international politik og økonomi er ofte fastslået. Det er fint, at Thurah af og til rejser spørgsmålet om begrænsningerne nu også var så store. Ikke mindst med hensyn til økonomi, selv om Anker ikke kunne redegøre for, hvad 'bytteforholdet' var for noget. Men det havde også været interessant for politologer og historikere, om Thurah havde hæftet sig mere ved, at Anker ikke havde mange ideer om, hvordan regeringsarbejdet og centraladministrationen skulle organiseres. Som demokrat mente Anker, at alverdens problemer burde ordnes ved 'kammeratlige samtaler'. Thurah nævner ikke, at det førte til nedsættelsen af så mange regeringsudvalg, at det nok hæmmede regeringsarbejdet mere end det gavtede.

Mindre væsentlig er det, at Thurah ikke benævner folketingsvalg og folkeafstemninger forskelligt, og at hans begreber om, hvordan regeringsdannelse bør foregå, synes uklare. Men bedømmelsen af bogen må blive, at den på den ene side kan være god at læse for politologer og historikere. Bare ærgerligt at de må undvære noter – det forringer dens forskningsmæssige værdi. På den anden side har Thurah næppe fået gjort sin fortælling så levende, at han vil nå et stort publikum.

Det er ærgerligt ikke at kunne konkludere mere positivt, når bogen er et alt for sjældent eksempel blandt tidens mange bøger om politikere på, at forfatteren har gjort et kolossalt arbejde. Men det bør nu også fastslås, at bogen er uomgængelig, hvis man interesserer sig for periodens danske politik og især for dens regeringer. Blandt andet fordi Svend Thorsens og Tage Kaarsteds fremstillinger af de danske regeringers historie aldrig nåede længere end til 1972.

Af Tim Knudsen,

professor ved Institut for Statskundskab, KU.

Islam og muslimer i Danmark

Marianne Holm Pedersen & Mikkel Rytter, red., 2011

Islam og muslimer i Danmark. Religion, identitet og sikkerhed efter 11. september 2001

Museum Tusulanums Forlag, København.

325 sider, 248 kroner.

Bogen rummer 11 bidrag, der under temaerne *I: Sikkerhed og usikkerhed*, *II: Kategorier og kategorisering* samt *III: Forskellige måder at være muslim på* analyserer og diskuterer islam og muslimer i Danmark (og for Catharina Raudveres vedkommende: i Sverige). Mangfoldighed er en betegnelse, som på flere måder kan bruges til at indkredse bogens sigte og bidragenes karakter. For det første er en

samlet hensigt med bogen at udfordre unuancerede og endimensionelle opfattelser af islam og muslimer gennem at fokusere på forskellighed og variation; for det andet er bogens artikler skrevet fra forskellige faglige, teoretiske og metodiske positioner og endelig, for det tredje, er det tematiske fokus i artiklerne ligeledes mangfoldigt: Nogle bidrag sætter fokus på majoritetsperspektiver og -institu-

tioner, andre tager afsæt i minoriteternes positioner, sådan som de både søges udstukket af majoriteten og indtages, forhandles og undertiden afvises af minoriteterne; nogle bidrag fokuserer på Islam, andre på muslimer.

Som antydet af bogens undertitel indsættes 9/11 som den skelsættende begivenhed, der ordner antologien som en mangfoldighed med et fokuseret udgangspunkt: Hvordan har 9/11 udstukket dominerende diskurser om Islam og muslimer i Danmark, og på hvilken måde påvirker disse diskurser muslimske danskeres religiøse praksiser, identiteter og tilhørsforhold? Redaktørerne Marianne Holm Pedersen og Mikkel Rytter argumenterer i deres rammesættende indledning til antologien for, at 9/11 er en kritisk begivenhed (Veena Das 1996), der danner afsæt for en omvurdering af eksisterende kategorier og relationer og som derved reartikulerer betydning og åbner for nye handlingsrum, mens andre tilsvarende lykkes. Den mest fremtrædende ændring er en politisk og administrativ sikkerhedsliggørelse, som ifølge redaktørerne sætter sig stærke spor i dansk indvandrings- og integrationspolitik. Fra i 1960'erne og 70'erne at kunne kendetegnes som *laissez-faire* integration, i 80'erne og 90'erne som assimilation, sker der med 9/11 et skift over imod et fokus på kontrol og regulering af muslimer. Dette indebærer for det første, at indvandring og indvandrere betydningsmæssigt forskydes til at være centreret omkring Islam og muslimer og for det andet, at integration kobles til nationale og internationale sikkerhedsspørgsmål. Dette sidste kommer til udtryk både i den egentlige terror-relaterede lovgivning og –praksis, i reguleringer af indvandringsbestemmelser og integrationsforanstaltninger, og i den offentlige debat: den danske nationalstats sikkerheds/integrationsrespons.

De enkelte kapitler i bogen forholder sig ganske forskelligt til den ramme som udstikkes i indledningen. Eller, sagt på en anden måde: selvom ingen (heller ikke undertegnede) betvivler at 9/11 har haft voldsom betydning det sidste 10-år, så indfanges den mangfoldighed, som præsenteres i bogens 11 kapitler (heldigvis) ikke entydigt af 9/11. På den måde demonstreres det, at der (igen heldigvis) kan spørges til *om* eller måske snarere *i hvilket omfang, hvor og hvordan* begivenheden organiserer vor (dvs. muslimers såvel som ikke-muslimers) samtid. Redaktørerne henviser da også i indledningen til, at de forestillinger om den farlige islam, som mobiliseres i hyperpotens efter 9/11 har en længere historisk udviklingshorisont: bagtæppet er gamle og nye orientalistiske diskurser. Alligevel kan man spørge til hvordan de foranstaltninger, som i indledningen kobles til den danske sikkerheds/integrationsrespons efter 9/11, er udtryk for henholdsvis kontinuitet eller brud. Det forhold at muslimer og islam i den offentlige debat er blevet en semantisk tæthed, når det gælder betydningen af indvandrerbegrebet, kan fx an-

skues som 'grundigt forberedt' før 2001. Ét eksempel på dette er Ekstrabladet store kampagne om 'De Fremmede' fra 1997 (se Hervik 1999). Stramningerne af udlændingelovens bestemmelser om, hvem der kan få adgang til legalt ophold i Danmark, forekommer også at være en del af en lang kontinuitet, der går tilbage til anden halvdel af 1980'erne. Det sidste fremgår indirekte af Zachary Whytes interessante kapitel 'Asyl, insh'allah', hvor Whyte på baggrund af feltarbejde i et asylcenter foretaget i perioden 2001-2002 retter opmærksomheden mod, hvordan religion artikuleres i og omkring det danske asylsystem, og i særdeleshed fokuserer på relationen mellem religion og jura. Whyte påpeger, at der i perioden sker en række ændringer i lovgivning og praksis, som måske nok skal inddrage 9/11 som kontekst, men tilføjer: „hvor væsentlig en rolle angrebene spillede i den øgede sikkerhedsliggørelse af dansk – og europæisk – asylpolitik er et åbent spørgsmål“ (s. 117). Whyte peger i sin analyse på, at det ser ud til at være karakteristika ved asylsystemet, som skaber bestemte (binære) rammer indenfor hvilke religion kan anerkendes/ikke anerkendes som asylmotiv.

Tre af bogens kapitler har mere grundlæggende 9/11 som et organiserende udgangspunkt for analyse og fremstilling. Det gælder Ulrik Pram Gads glimrende analyse i: 'Muslimer som trussel. Identitet, sikkerhed og modforanstaltninger'. I dette kapitel undersøges regeringen Anders Fogh Rasmussens udspil og indlæg med fokus på fortællinger om integration og terrorbekæmpelse. I analysen spørger Gad til hvad det er, der er truet af muslimer, og hvilke modsvar til denne trussel, der sættes op af regeringen. Også Lene Kühles kapitel 'Radikalisering: ekstremisme eller vækkelse. En undersøgelse af aarhusianske muslimers holdninger' forholder sig mere grundlæggende til 'den kritiske begivenheds' konsekvenser. Kühnle dissekterer i kapitlet radikaliseringsbegrebet og de implicite antagelser, det hviler på. Hun viser, at en analyse, der benytter sig af dette begreb til at udpege, hvem der er ekstremister eller i fare for at blive radikaliserede, ikke evner at skelne mellem forholdsvis forskellige positioner blandt de interviewede muslimer. 9/11 er også afsættet for Jens Stensgaard Jakobsens meget informative analyse af foreningen Dialog Forums strategier for navigation i det offentlige rum i kapitlet 'Præmisser for dialog efter 11. september 2001. Gülen-bevægelsen i danske offentlige sfærer.' Jakobsen konkluderer blandt andet, at det var vanskeligt for Dialog Forums medlemmer at fremstå som legitime borgere i forbindelse med deres offentlige arrangementer, fordi denne position var bundet til en luthersk-protestantisk danskhed. Strategien blev derfor i stedet at fremstå som en ufarlig minoritet, hvilket dog samtidig var ensbetydende med en lukning af mulighe-

den for anerkendelse af de komplekse tilhørsforhold, som kendetegnede Dialog Forums medlemmer.

Det er ikke overraskende, at 9/11 som kritisk begivenhed er i forgrunden i disse tre kapitler, idet de alle beskæftiger sig med politiske diskurser og praksisser, der eksplicit relaterer sig hertil. For de øvrige otte kapitlers vedkommende er 9/11 og konsekvenserne heraf en mere eller mindre fremhævet kontekst for analyserne. Ud over Whytes allerede nævnte analyse af asylsystemet, rummer disse otte kapitler analyser af en række forskellige aspekter af muslimers tilværelse og tilstedeværelse i Danmark. Jørgen Bech Simonsen sætter scenen i det første kapitel ('Fortolkningen af islam i Danmark, Dialektikken mellem majoritet og minoritet') gennem en let flydende gennemgang af islams varierede historie i Danmark. Simonsen indleder det historiske rids med at pege på, at danske konvertitter – og ikke indvandrere – er de første, der praktiserer islam i Danmark. Denne tråd videreføres i et af bogens senere kapitler af Tina Gudrun Jensen, som på baggrund af mediefremstillinger diskuterer opfattelsen af nutidige danske konvertitter, og desuden (på baggrund af interview) tager fat i konvertitternes selvopfattelser. Jensen påpeger i artiklen, at 2/3 af konvertitterne er kvinder, men at antallet af mandlige konvertitter er stigende. Kønnede kroppe og synlig muslimsk andethed er på forskellige måder emnet for tre af antologiens kapitler. Signe Kjær Jørgensen fokuserer i 'Sharia og dødsstraf. Et indblik i komplekse troværdighedsbetingelser' på betingelserne for at opnå politisk troværdighed for tre politisk aktive muslimske kvinder. Muslimske kvinder er ligeledes emnet for Connie Carøe Christiansens analyse af strategisk selv fremstilling gennem valg af tøjstil baseret på interviews med offentligt kendte muslimske kvinder ('Islamisk mode og stilmæssige strategier'). Christiansen konkluderer, at kvinderne gennem deres tøjstil vælger at være og blive synlige i det offentlige rum – også selvom dette ikke altid modtages positivt. Iram Khawaja fremhæver i kapitlet 'Blikkene. Muslimskhedens synlighed, kropsliggørelse og forhandling', hvordan unge muslimer

ofte må udvikle strategier for forhandling af deres synlige Andethed. Ligesom i Christiansens kapitel inddrages køn og påklædning. Khawaja tolker dog de unges strategier mindre 'aktivistisk' end Christiansen (hvilket måske har at gøre med interviewpersonerne i de to undersøgelser), idet hun peger på, at der de unge længes efter at kunne passere ubemærket. Denne længsel er på forskellige måder indlejret i hovedparten af de unges strategier. Garbi Schmidts kapitel 'Nørrebro og 'det muslimske'. Omstridte fortællinger om byen og verden' griber fat et lidt andet sted, idet det er relationen mellem rumlige skalaer, som står centralt her. Schmidt analyserer bl.a. kampen om at repræsentere Nørrebro. Hun påpeger i den forbindelse, at Nørrebros historie bruges selektivt i relation til skabelsen af forskellige lokale såvel som nationale narrativer. Som nævnt falder Catharina Raudveres kapitel 'Foreninger, forbindelser og repræsentanter. Bosnisk-muslimsk menighedsliv i et sammenlignende svensk-dansk perspektiv' uden for det centrale fokus på Danmark. Artiklens afsæt er en bosnisk menighed i Malmø, men der trækkes tråde til forholdene i Danmark og det øvrige Norden – ligesom artiklen også vægter transnationale dimensioner.

Det samlende greb, som præsenteres i den redaktionelle indledning og i undertitlen, griber altså ikke den mangfoldighed, som præsenteres i antologiens bidrag. 9/11 som kritisk begivenhed, der udløser sikkerhedsliggørelse, ser i forlængelse heraf ud til at være mere relevant for analyser, som beskæftiger sig med temaer, der relaterer sig til politik end til fx analyser af hverdagsliv. Læser man bogen som et bidrag til belysning af konsekvenserne af 9/11, så holder den med andre ord ikke helt, hvad den lover. På den anden side kan bogen også læses som en aktuel samling af forskellige forskningsbidrag om temaet islam og muslimer i Danmark i dag, og læst på de præmisser, er der meget interessant at hente. Derfor giver jeg min anbefaling med på vejen.

Af Kirsten Hvenegård-Lassen,

Lektor ved Institut for Kultur og Identitet, RUC.